

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

27. letnik Ljubljana 1979 1. zvezek

- Jaroslav Šašel: Avgust 69: vojaški puč v Poetovionu — Stran 1
August A. D. 69: Putsch in Poetovio
- Jože Mlinarič: Stiški Bajnof do konca XVI stoletja. — Stran 8
The Feudal Property Bajnof Belonging to Stična up to the End of the XVth Century
- Viktorijan Demšar: Prebivalci Komende po družinski knjigi Petra Pavla Glavarja — Stran 18
The Inhabitants of Komenda as Described in the Family Book by Peter Pavel Glavar
- Miroslav Pahor: Vloga gorenjsko-koroške prometne pahljače pri rekrutiranju pomorskega kadra v preteklosti (1812 do 1918) — Stran 30
The Role of the Carniolo-Carinthian Crossways in the Recruiting of the Naval Cadre in the Past
- Na ovitku: Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein, Kamnik sredi 19. stoletja, original v Narodnem muzeju v Ljubljani (foto Srečo Habič)
- Ureja uredniški odbor. Glavni in odgovorni urednik Olga Janša-Zorn. Tehnični urednik Vasko Simoniti
- Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino. Predstavniki Majda Kunaver — Tiska tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Mestni trg 27/III. Tkoči račun 50101-678-47483 — Letna naročnina 160 din, posamezna številka 60 din.
- Boris Mlakar: Domobranstvo na Primorskem — Stran 43
The Anti-revolutionary Movement in the Region of Primorsko
- Marjan Drnovšek: Graditev ljudske oblasti in obnova v Ljubljani v letih 1945 do 1947 — Stran 52
The Establishing of the People's Authority and the Reconstruction of Ljubljana in the Years 1945—1947
- Jože Žontar: Sergij Vilfan — šestdesetletnik — Stran 65
Sergij Vilfan — A sexagenarian
- Iz starih fotografskih albumov — Stran 68
Photos from old albums
- Delo naših zavodov in društev — Stran 71
Notes on the activity of our institutes and associations
- Nove publikacije — Stran 73
New publications

AVGUST 69: VOJAŠKI PUČ V POETOVIONI

JAROSLAV ŠAŠEL

Dvakrat omenja Tacit v svojem delu kraje, kjer živimo. Prvič Nauportus-Vrhniko ob Avgustovi smrti (19. septembra 14. leta n. š.), ki ji je sledil upor armade, stacionirane po Iliriku (v Analih I, 16). Drugič, Poetovio-Ptuj v zvezi s proklamacijo novega imperatorja, vojskovodje Tita Flavija Vespazijana, ki je ravno takrat vodil vojno proti gverilji upornih Židov (v delu Historiae III, 20). V Poetovionu so se namreč avgusta 69 sestala štabna vodstva legij in avksiliarnih enot po Iliriku stacionirane armade ter guverner province, ostareli senator L. Tampius Flavianus, da bi se posvetovali o notranjepolitičnem položaju in zavzeli enotno stališče. *Poetovionem in hiberna tertiae decimae legionis convenerant. Illic agitavere placheretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo vires universae consurgerent, an ire comminus et certare pro Italia constantius foret* (Zbrali so se v Poetovionu v zimski garniziji 13. legije. Tam analizirali, ali bi bilo bolje zabarikadirati Panonske Alpe [Julijske Alpe s Krasom in predgorji], dokler ne bi organizirali v zaledju vse razpoložljive sile, ali pa bi bilo bolj smotrno iti na nož in

se boriti za Italijo), piše Tacit v znanem pričetku 3. knjige Historij, ter navaja v nadaljnjem argumente pro et contra, ki so jih pretehtali.

V diskusijo je z odločno besedo posegel M. Antonius Primus, tedaj poveljnik legije 7. iz Karnunta (danes vas Petronell okoli 40 km vzhodno od Dunaja), in po tem sestanku prevzel vojaško poveljstvo vseh akcij, ki so Vespazijanu omogočile naglo in neposredno pot do prestola rimskega imperija. Kljub tem zaslugam je bil v tedanji politični igri pozneje odrinjen; Vespazijan ga ni nagradil z bleščečo politično kariero niti vključil v vladni mehanizem, nasprotno, Rim ga nekako ni hotel poznati in M. Antonius Primus se je končno — prostovoljno ali prisiljen, tega ne vemo — umaknil iz mesta v provinco. Ta paradoks ima prvenstveno psihološke osnove, ki jih historik komajda sluti in ne more zanesljivo obnoviti, vendar je do neke mere razložljiv iz značaja akterjev in poteka nadaljnjih dogodkov.

Ker se je zgoraj omenjeni, lahko rečemo, svetovno-politični dogodek v jedru odigral v

Poetovioni in je zaradi tega eminentno povezan s slovenskim prostorom in ker z nekaterih vidikov in v celoti še nikoli ni bil obravnavan, ga je umestno, sodim, razčleniti in kolikor mogoče osvetliti. Kakor je bila sodobnikom opredelitev težka, tako je danes historiku še težje ustvariti sinoptičen pregled naglo vrstečih se dogajanj v letu in pol štirih cesarjev — pretendentov je bilo še več — še težje pa izkristalizirati silnice, ki so jih usmerjale. Skušali bomo najprej na kratko podati tok dogajanj.

Neron je vladal skoraj 14 let — nastopil je leta 54 — in to kljub Senekovi vzgoji od začetka do konca okrutno. Ubil je Klavdijevega mladoletnega sina Britanika, iztrebil ostanke Avgustove rodovine, dal umoriti Junija Silana, Rubellija Plavta, Favsta Sullu in druge, ubil je lastno mater, ubil je ženo. Leta 64 je dal zažgati kristjane, obtožene zaradi požara Rima. Znova in znova izpraznjeno državno zakladnico je polnil z zaplembami. Šest veleposestnikov je imelo v lasti pol severne Afrike, Plinij pripominja (*Naturalis historia* VII, 14), interfecit eos Nero princeps (ubil jih je vladar Neron). Posebej je vzel na muho nobiliteto in se demagoško obdal s kimavci najnižjih nravi.

Iz te klime je leta 68 prišlo do prvih upornih izbruhov, kjer vodjem ni šlo toliko za lastne koristi, kolikor za rešitev rimskega ljudstva in senata.

Marca 68 se je uprla provinca Lugdunensis (danes centralna Francija) pod vodstvom G. Julija Vindeksa.

Aprila Tarraconensis (zahodna Španija) pod Servijem Sulpicijem Galbo, ter Luzitanija (Portugalska) pod M. Salvijem Othonom; takoj za njo Numidija (v severozahodni Afriki).

Maja so zgornjegermanske legije (Porenje in območje) hotele za imperatorja armadnega poveljnika L. Verginija Rufa, ki je ponujeno mesto odklonil in se pridružil Galbi. Galba ni nastopil kot protivladar, marveč kot borec proti Neronovi nečloveški, antisenatni politiki, kot *legatus senatus et populi Romani* (opolnomočeni vodja senata in rimskega ljudstva). Proti Neronu je bila usmerjena tudi armada v Iliriku (zahodni Balkan), kot se je pokazalo ob majskih dogodkih, ko je zaprla pot legiji, ki jo je Neron poklical na pomoč iz Dalmacije.

Krog upornikov se je sklenil. Oporišča so padala. Neron je bil prisiljen v samomor, 8. junija 68. Senat je imenoval za novega cesarja Galbo.

Julija 68 se je skušal polastiti oblasti *praefectus praetorio* C. Nymphidius Sabinus, vendar ga je Galbi uspelo takoj odstraniti.

Porenski armadni zbor je pozimi oklical za cesarja Avla Vitelija, namestnika v Germaniji Inferior (danes Zgornje Porenje in Svica).

15. januarja 69 pretorijanci ubijejo Galbo in v Rimu okličejo za cesarja M. Salvija Othona, ki ga pozdravita Balkan in Vzhod. Tako

si končno stojita nasproti Vitelij, ki ga priznava Zahod, in Otho, ki ga priznava Vzhod.

V začetku aprila vdre Vitelij v Italijo.

19. aprila 69 armada iz vojnega okrožja Germanija in Galija premaga pod njegovim vodstvom armado iz Ilirika, ki se je borila za M. Salvija Othona pri Bedriaku (vas poleg Kremone).

Konec aprila se poražena armada Ilirika jame odločati za Vespazijana.

1. julija se Vespazijanu pridružita legiji v Egiptu, nato Sirija,

11. julija Judeja.

Avgusta je sestanek štabnih oficirjev armade v Iliriku v Poetovioni, kjer poda oceno položaja M. Antonius Primus, čigar mnenje, da se je treba udarno in brez odlašanja priboriti do Rima, prevlada. Sledi bliskovita intervencija v Italiji.

24. oktobra 69 zmaga M. Antonius Primus pri Bedriaku z ilirsko armado, ki je pred pol leta prav tu doživela poraz; nato pri Kremoni.

20. decembra je Vitelij ubit, dva dni nato pa je Vespazijan priznan po vsem imperiju.

S tem je nastopila nova era. S fanatično in hazardersko odločnostjo ji je pomagal utreti pot *dux strenuus* (dinamični vodja) M. Antonius Primus.

M. Antonius Primus, ki je torej bil, kot smo videli, eden glavnih akterjev v zapleteni situaciji v času med Neronom in Vespazijanom, je bil rojen okrog leta 21 n. e. v Tolozi, danes Toulouse v Franciji, mestu v provinci Aquitania. Kariera v rimskem senatu mu je bila kot sinu plemiške družine zagotovljena.

Nedvomno je po osnovnem šolanju v mediteransko dinamičnem galskem okolju, iz katerega je še izstopal, kot kaže zgovorni vzdevek *Becco* (kljun, glej Svetonij, *Vitellius* 18), nadaljeval študij v neogibni pravno-advokatski smeri v Rimu. Nekaj nad 20-leten je nastopil eno od funkcij v *vigintiviratu*.¹ Do 25. leta je opravil predpisano službo *tribunus militum laticlavii legionis*, ki ga je uvedla v umetnost vojskovanja in predvsem vojnega vodstva, seznanila pa tudi s provincialno upravo. V nadaljnjem je opravljal službe po točno določenem poteku, vendar ne vemo, če vse *suo anno* (v predpisani minimalni starosti), ker nimamo časovnih podatkov. Dobil je eno izmed *kvestur* — ali v provinci ali v Rimu — dalje, *ljudski tribunat* ali *ediliteto*, in postal končno *praetor*, star verjetno nekaj nad 30 let. Normalno je bilo, da je po preturi čim prej postal *legatus legionis*, in to se je tudi zgodilo. Na 'generalskem' položaju je bil 3 leta, nato se je vrnil leta 60 ali 61 v Rim in čakal na nadaljnja imenovanja.



V sestavku omenjeni kraji in pokrajine

Veselo življenje mladega plemiškega oficirja na razpoloženju ga je v Rimu tesneje povežalo z moralno problematično družbo, ki mu je bila miselno in značajno blizu in ki se je gibala okrog bogatega senatorja Domicija Balba, starca brez bližnjih dedičev. Situacijo oriše Tacit s sočno in skopo nazornostjo (Anali XIV 40): *Domitius Balbus erat praetorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius* (Domitius Balbus, na stopnji bivših pretorjev, je bil i zaradi sive starosti i osamelosti ter bogastva tarča spletkarjem). Res se je njegov daljnji sorodnik in nadobudni politik Valerius Fabianus polakomnil premoženja. Pri spletki mu je pomagala objestna, razmeroma ugledna rimska velemestna jeunesse dorée, med katero je bil tudi M. Antonius Primus. Valerij Fabian je ponaredil starčkov testament in tolptica ga je overovala s svojimi podpisi. Afera je bila razkrinkana in obravnavana na zaprti senatni razpravi. Krivci in sodelavci so bili obsojeni po lex Cornelia testamentaria na izgubo državljskih pravic in izgnanstvo.² To je bilo leta 61, za Nerona.

Mladi galski petelin pa je očitno že slovel kot perspektiven priseben oficir, z vsemi 'odlikami' štabnega oficirja in hazarderja, ki uživa življenje, dokler ga ima. Bil je izvrsten

govornik, demagog, tovariš brez primere, ki stori za tovariša vse, življenje z njim je bilo dinamično, elastično, veselo in zmagovito na bojnem polju ali v budoarju. Servius Sulpicius Galba je moral poznati in ceniti njegovo poveljniško sposobnost. Ko je po Neronovem samomoru postal cesar, ga je politično rehabilitiral in jeseni 68 imenoval za komandanta legije VII Galbiana, legije, ki jo je bil še v Hispaniji Tarraconensis sam rekrutiral in zaprisegel; za garnizijo ji je dodelil Carnuntum v Panoniji.

Pred vrati je bila zima. Pred M. Antonijem Primom je bilo triletno načelovanje legiji brez perspektive na kako akcijo, resda na zahtevni severni meji imperija nasproti Markomanom, kjer pa se ravno tedaj razen lokalnega prekupčevanja ni dogajalo nič zanimivega. Vendar sredi zime je zavrelo v Germaniji. 2. januarja 69 sta A. Caecina Alienus, doma iz Vicenze (Vicetia), legat legije IIII Macedonica v Germaniji Superior, ter Fabius Valens, legat legije I Minervia v Germaniji Inferior, oklicala 54-letnega armadnega poveljnika v Germaniji Inferior Avla Vitelija za vladarja. Ta je imperatorstvo prevzel. Armade vseh zahodnih provinc so stopile na njegovo stran. Pri takem razvoju dogodkov je tedanji zakoniti vladar Servius Sul-

picius Galba 10. januarja adoptiral kot naslednika 31-letnega L. Kalpurnija Pisona Frugi Liciniana. Zaradi premajhne aktivnosti in samovoljnosti so 15. januarja gardne čete ubile Galbo skupaj z adoptiranim naslednikom in posadile na prestol M. Salvija Othona. Njemu so se v nadaljnjem priključile armade vsega Ilirika, Egipta in Afrike, torej tudi legiji v Poetovionu in Karnuntu. Vitelij je sprožil marca vdor armad iz Britanije in Germanije v Italijo, Otho je mobiliziral Balkan in Italijo. 19. aprila sta si stali pri Bedriaku nasproti armadi iz Germanije in Ilirika, v slednji tudi legio VII Galbiana iz Karnunta pod M. Antonijem Primom, XIII Gemina iz Poetovione pod Vedijem Akvilo, XI Claudia pia fidelis iz trdnjave Burnum (danes vas Ivoševci severno od Skradina) pod L. Annijem Bassom. Mezijske legije so bile navzoče le s posameznimi oddelki, ker armada zaradi zime, dolge poti in kratkega roka ni mogla dovolj naglo prispeti na bojišče. Otho je bil poražen, germanska armada je premagala ilirsko, ponižanje, ki ga je slednja težko prenašala. Po zmagi je Vitelij nasprotnikove enote kazensko razmestil, in sicer legijo I Adiutrix iz Panonije v Hispanijo, XIII Gemino iz Dalmacije v Britanijo. Legio XIII Gemina iz Poetovione je morala graditi amfiteater v Kremoni in Bononiji (Bologna); le VII Galbiana je bila poslana nazaj na mejo v Carnuntum, XI Claudia pa v Dalmacijo.

Za guvernerja Panonije je v začetku poletja 69 delegiral umerjenega in zanesljivega L. Tampija Flaviana: *dives senex, natura ac senecta cunctator* (Tacit, *Historiae* II 86; bogat starec, po narodi in starosti obotavljajč), in Vitelijev daljnji sorodnik. Dalmacijo je upravljal M. Pompeius Silvanus enakega kova in prijatelj L. Tampija Flaviana. Podrejen mu je bil poveljnik legije XI Claudia pia fidelis, energični L. Annius Bassus, *gravissimus civis*, kot pravi Plinij v pismu (VII 31,5).³ Tudi Bassus je postal duša in vodja gibanja, ki se je pričelo v Iliriku po Othonovem porazu pri Bedriaku.

Mezijske legije, ki so prihitele Othonu prepozno na pomoč in nato niso hotele priznati Vitelija, so se na posvetovanju pri Akvileji odločile za Vespazijana. Idejo je dala III Gallica iz garnizije Oescus ob Donavi, (danes Isker pri mestecu Gigen v Bolgariji), ki je Vespazijana kot poveljnika osebno poznala, ker je od leta 67 garnizirala v Judeji. V Akvileji je pripela njegovo ime na signa. Med enotami po Iliriku je zavrelo. *In Pannonia tertia decima legio ac septima Galbiana dolorem iramque Bedriacensis pugnae retinentes haud cunctanter Vespasiano accessere vi*

praecipua Primi Antonii (V Panoniji sta se trinajsta legija in sedma »Galbova«, ki sta prikrivali bol in gnev zaradi bitke pri Bedriaku, brez pomisleka pridružili Vespazijanu, predvsem tudi zaradi pritiska Antonija Prima. Tacit, *Historiae* II, 86, 1). Poveljniški kader je samovoljnost moštva začasno zavrli,⁴ a vojska je vztrajala pri svojem izboru. Po balkanskih štabih so se pričela mrzlična posvetovanja.

Divulgato facto — ko se je vest razširila — je to gibanje dalo prefektu Egipta Tiberiju Juliju Alesandru pobudo, da je 1. julija 69 svoji legiji zaprisegel na Vespazijanovo ime ter se povezal tako z Vespazijanom samim kot z guvernerjem Sirije C. Licinijem Mucianom. Vespazijan je ponujeno imperatorsko čast sprejel, sprejel pa s tem tudi boj na življenje in smrt z Vitelijem. 11. julija je zaprisegel svojo vojsko in poveril poveljstvo proti Viteliju Mucianu, ki je tako postal *dux contra Vitellianos*. Ta je z legijo VI Ferrato in 13.000 veksilariji nemudoma odrinil čez Kapadokijo in Frigijo, zbral pontsko floto v Bizancu, a moral zatreti spotoma vdor Dačanov, kar ga je na pohodu v Italijo zelo zamudilo.

Medtem se je v Poetovionu, to je v trdnjavi legije XIII Gemine, ki ji je poveljeval Vedius Aquila, sestel glavni stan vseh enot, razmeščenih po Iliriku pod predsedstvom L. Tampija Flaviana in razglabljal, kakšna stališča naj zavzame.

Trdnjava v tedanji Poetovionu, kjer je bil znameniti štabni sestanek leta 69, je bila mogočen, kake 4 m visok ter 400 × 500 m obsežen zemeljski okop, katerega konstrukcijo so nosila bruna in vzdolž katerega so stali na regularne lokostrelne razdalje (60 m) po 8 m visoki stolpi iz brun in ila. Brunarice so bile tudi vse barake za moštvo, razporejeno po kohortah in centurijah, skladišča, vojno-obrtniške hale; zidani so bili zgolj vodnjaki, vodovodna korita — voda je bila napeljana s Pohorja preko Framu in Hajdine — stanovanja za tribune (*scannum tribunorum*), hiša za legijskega poveljnika ter principia, v katerih so bili vsi štabni prostori. Okrog trdnjave se je kopičilo pol zidano pol iz barak sestavljeno naselje tistih ljudi, ki jim je vojska dajala kruh ali so sicer kakorkoli spadali k njej: gostilničarji, rokohitreci, prostitutke, družinski člani vojakov in njihovi obiski, sužnji ali oproščenci podoficirjev, prekupčevalci, marketendarji, obrtniki, brodarji, delavci dostikrat okoliški kmetje — posebno na sejmske dni — člani militantnih orientalskih religij, pravni pisarji, padarji. Etnično je bil v območju garnizijskih centrov, tako tudi v Poetovionu, živ žav non plus ultra, ves Mediteran, vseh vrst orientalski, Retijci, Galci, Italiki raznih plemen, prebivalci centralnega Balkana, vzhod-

noalpski Kelti, razni Afričani, razni Germani, vse je govorilo med seboj po svoje, se oblačilo po rimsko in lomilo latinščino. V Poetovionii je v območju Spodnje Hajdine stala poštna postaja, to je sklop poslopj z državnim prenočiščem, skladiščem, kolnicami, hlevi, živino in številnimi hlapci. V istem območju so bili tudi davčni in mitniški uradi. V smeri proti Pragerskemu je tekla čez Ptujsko polje ravna cesta, ob njej levo in desno je stala vrsta nagrobnikov na grobnih parcelah, ki so bile južnjaško urejene in obsajene z grmiči in drevci. Na drugi strani trdnjave je bil lesen most čez Dravo — z vojaško stražo — niže je bil rečni pristan, ob njem delavnice in skladišča. Odmaknjeno od mesta v ožjem smislu je v današnji Rabeljčji vasi nastajalo naselje lončarjev, opekarjev, metalurških obrtnikov, kratka vseh, ki so potrebovali lastne vodne kanale, močne kurilne naprave, glino, velike delovne hale in skladišča. Na Grajskem hribu je bila stalna straža v stolpu s signalno postajo. Verjetno pa je stalo na njem tudi kako starosvetno svetišče, ki jih je bilo po naselju raztresenih še več, med njimi so tu in tam postavili tudi kak rimski tempelj (glavni, a izključno vojaški, je bil seveda v trdnjavi). Taka približno je bila Poetovio, kamor so prijezdile manjše enote z vseh v Panoniji stacioniranih garnizij, jezdnih in pešadijskih enot (al in kohort), trije legijski komandanti ter člani njih štabov — na posvet avgusta leta 69, pro ali contra Vespazijanu. Sele pozneje se je Poetovio razvila v civilno mesto, kakršnega si navadno predstavljamo, kadar o njej govorimo.

Odločitev za Vespazijana je bila nesporna. Pritisk vojaštva in velikega dela poveljstva je že odločil njemu v prid kmalu po 19. aprilu, po porazu othonijanske ilirske armade — to je po svojem lastnem porazu — pri Bedriaku. Glavno vprašanje, ki so ga reševali, je bilo *placere tunc obstrui Pannoniae Alpes donec a tergo vires universae consurgerent, an ire comminus et certare pro Italia*. Zagovorniki zavlačevalne taktike — ki je bila dejansko ukaz vrhovnega poveljstva, tako Vespazijana kot C. Licinija Muciana, ki se je z vzhodno armado počasi bližal preko Balkana — so opozarjali na lastno šibkost, na udarnost nasprotnikove, to je germanske in britanske armade ter na psihološki faktor, ker so bili aprila poraženi pri Bedriaku in morajo zdaj dobiti zavest, da so boljše pripravljene. Počakati je treba na Muciana in na Vespazijana, ki bo odprl drugo fronto, namreč z morja na Italijo.

Za logično razglabljanje in analiziranje pa ni bil pravi trenutek. Vstal je Marcus Antonius Primus. *Truci voce, quo latius audiretur — etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant — ita effudit ut cautus ac providos permoveret* (Z gromkim glasom, da bi ga dlje slišali — kajti na posvet

so se vrinili še centurioni in celo nekaj vojakov — je tako govoril, da je ganil tudi zadržane in oprezne. Tacit, *Historiae* III, 3, 1). Zgolj bliskovita akcija njih samih lahko reši Vitelija pogube, je dejal. Uspeh pri Bedriaku je zapeljal zdaj nasprotnike v uživanje, v pomehkuženje in pitje po italjskih mestecih. Pa kljub temu se vse obrača Viteliju v prid, vse ima pri roki, oskrbo, konje, rekrute in še ilirsko morje je brez brodovja. Kaj pomagajo utrjene Alpe, kaj pomaga zavlačevati vojno do naslednjega poletja. Sovražnik si bo opomogel, sami pa bodo zašli v težave. Sam da je pripravljen voditi ne legije, če je ne dobi, zgolj s pomožnimi enotami bo odprl pot in za njimi lahko vsi obotavljajči varno in brez izgub prikorakajo v Italijo.

Govor je užgal. *Uni Antonio apertae militum aures* (Zgolj za Antonija je moštvo imelo ušesa), pravi Tacit (*Historiae* III, 10). Moštvo se je hipoma navdušilo in odločilo. Odločno ga je podprl tudi procurator Ilirika Cornelius Fuscus, senatorskega rodu, ki pa je cupidine quaestus senatorium ordinem exuerat, (ki se je iz pohlepa po dobičku odrekel senatorskemu stanu; Tacit, *Historiae* II, 86, prim. III, 4), da se je lahko legalno vrgel v trgovske posle.⁵ Zaradi svojega rodu je imel vpliv tudi na guvernerja Flavija Tampiana, da se je ogrel za Vespazijana. Enotušni sklep znamenitega posvetovanja v Poetovionii je bil, nemudoma v Italijo; prej zavarovati meje, vse mobilizirati, pustiti minimalne enote po garnizijah, pozvati provincialnega namestnika v Meziji Aponija Saturnina, da privede mezijsko armado, se poprej politično poveže z barbarskimi mejaši, Jazigi, Sarmati in Svevi, da ne bi v odsotnosti glavnine pustili provinc. Medtem so mobilizirali v alarmno stanje noriškega prokuratorja Sekstilija Feliksa *cum ala Auriana et octo cohortibus ac Noricorum iuventute ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit* (da bi z alo Auriano, osmimi kohortami in noriško [predvojaško] mladino zastražil bregove reke Inn, ki deli Retijce od Noričanov; Tacit, *Historiae* III, 5), kajti sosednja provinca Retija pod namestnikom Porcijem Septiminom je stala odločno na Vitelijevi strani, tako da je grozil sunek z boka. Antonius Primus ter Arrius Varus, primus pilus legije III Gallicae (vrhovni centurio legije), sta oddrvela ad invadendam Italiam z veksilariji iz pomožnih enot in delom konjenice ter hipoma zasedla Akvilejo. Mesta Opitergium (Oderzo) in Altinum (Altino), Patavium (Padova) in Ateste (Este) so jima hitela sama odpirat vrata. Sledile so prve zmage.

V vojski, ki je počasi korakala z Balkana v Italijo, se je ob teh novicah zbudila tekmovalna ljubosumnost. Z vsemi silami je VII Galbiana iz Karnunta in XIII Gemina iz Poetovione pod Vedijem Akvilo pohitela do Padove. Vojno atmosfero dobro ilustrira neznamen detajl. Praefectus castrorum VII Galbiana Minicius Iustus je disciplino poostril, vaje-ti zategnil. Komaj so ga oficirji rešili pred razbesnelo vojsko, ki se je pred odločilnimi boji hotela sprostiti. Zgubljeno situacijo je rešil M. Antonius Primus: *opposuit sinum stricto ferro, aut militum se manibus aut suis moriturum obtestans* (nastavil je prsi, potegnil meč in kričal, da ga bodo vojaki ubili ali pa se bo sam; Tacit, *Historiae* III, 7). Minicija Justa so ponoči odpravili v zaledje k Vespazijanu. Enako je bilo treba kapitulirati pred maso in ponoči odposlati na varno vojakom premalo razboritega guvernerja Flavija Tampiana ter Aponija Saturnina. Na drugi strani pa je Antonius Primus izdal ukaz, postaviti po italskih mestih podrte Galbove kipe, demagoška poteza, ki je bila z navdušenjem sprejeta. Njegova priljubljenost je rasla.

Sledile so intenzivne priprave za prvi spopad. Zaman sta Mucian in Vespazijan zadrževala razgreteže pod poveljstvom M. Antonija Prima od odločilnih akcij. Bojna strast in častihlepje sta vse prevzela. Za operacijsko bazo je bila izbrana Verona, ki je kontrolirala alpske prelaze in bila čez Julijske Alpe v stikih z Balkanom.

Sledila je bitka pri Bedriaku, 24. oktobra. Takoj nato bitka pri Kremoni. Sledil je Vitelijev umik v Rim. Da bi izstradal nasprotnika, je dal Vespazijan v Aleksandriji blokirati v Rim namenjene pošiljke egipčanskega žita. Vojska Marka Antonija je prebila Apenine. Sledila so brezuspešna pogajanja z Vitelijem, sledili so poulični boji v Rimu.

Medtem si je bil legijski poveljnik M. Antonius Primus s spretnostjo, z intrigami in demagogijo prilastil generalno poveljstvo nad vsemi enotami, ki so prodirale k metropoli. Tacit tega ne more dokazati, dá pa z opisom njegovega značaja vedeti, kaj misli: *strenuus manu, ga karakterizira, sermone promptus, serendae in alios invidiae artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus* (bliskovit v borbi, udarnih besed, spreten v netenju zavisti do drugih, vpliven pri neslogah in zarotah, grabežljivec, razišpež, v miru poguben, v vojni upoštevanja vreden; *Historiae* II, 86).

M. Antonius Primus je 'vladal', dokler ni vkorakal v Rim Mucianus. Dotlej je bila *praefectura praetorii penes Arrium Varum, summa potentiae in Primo Antonio* (gardno

načelstvo v rokah Arrija Vara, vrhovna oblast v rokah Antonija Prima; Tacit, *Historiae* IV, 2). Nato pa je Mucian kot Vespazijanova desna roka prevzel vaje v roke. V dvoboju vplivov, ki je sledil, je Primus gradil na zasluge, ki si jih je priboril in s katerimi je zagotovil Vespazijanu oblast. Mucianus je spretno oponiral in vplival na Vespazijana, ki je ostal Antoniju sicer prijateljski, a mu ni dal igrati prve violine.

Primus si želi provincialno namestništvo, kar bi bila logična pot njegove kariere. Mucian mu obljublja Hispanijo Citerior (ali Tarraconensis, to je vzhodna Španija), a le za vabo, da ga pomiri. Odvzame mu poveljstvo nad 7. Galbiano, ki mu je bila docela predana. Mucianu dodeli senat *triumphalia insignia* (odlikovanja kot za cesarjev vojni triumf), Antoniju zgolj *consularia* (kot pripadajo konzulu), Korneliju Fusku in Arriju Varu *praetoria* (kot pripadajo pretorjem). Vespazijanov sin Domicijan, ki se je vedel po Rimu kot princ, se je naveličal Mucianovega tutorstva in si želel v svojem spremstvu dinamičnega in zanimivega M. Antonija Prima. Mucian je to preprečil. *Inde — spet Tacit (Historiae III, 53) — graves simultates, quas Antonius simplicius Mucianus callide eoque implacabilius nutriebat* (od tod mučna rivaliteta, ki jo je gojil Antonius primitivneje, Mucianus spretno, a zato nepomirljiveje).

Tako je bil M. Antonius Primus sistematično izrinjen iz političnega življenja. Pritiran na rob, brez upa na ugledno kariero, oficir, ki mu ponos ne da prenašati poniževanja, se je umaknil v rojstno mesto, sprva gotovo zagrenjen, nato pa se je vživel v vlogo uglednega starca, slavnega generala. Postal je Marcialov pokrovitelj, ki mu je pesnik pogosto v zabavo pošiljal puščice na skupne znance in mu še leta 95 poslal deveto knjigo epigramov. Doživel je torej 75 let ali več.

Ostre konture črno obrobljene Tacitove portretne slike hazarderja in vojskovodje je zdaj treba ublažiti z določeno toplino — to je v življenju pogost psihološki pojav — vsaj tako bi sodili po Marcialovi podobi, ko že ob omembi njegovega imena vzklíkne (X, 32, 5—6):

*ars utinam mores animamque effigere
posset!*

pulchrior in terris nulla tabella foret (o da bi pero moglo orisati dušo in srce, lepše podobe na zemlji ne bi imeli). Oriše ga zainteresiranega za leposlovje. *Marcus amat nostras Musas, omenja prijatelju (IX, 99, 1), in še piše, kako se je razveselil njegove pošte: littera facundi gratum mihi pignus amici pertulit* (izobraženega prijatelja pismo mi je

prineslo drago jamstvo; X, 73, 1). Spet iz drugega Marcialovega epigrama (X, 23, 3—4) odseva spokojna starost Marka Antonija, ki se kot star vojak tudi smrti ne boji:

*praeteritosque dies et tutos respicit annos
nec metuit Lethes iam propioris aquas*

(gleda na minule dni in spokojna leta in se ne boji voda reke Pozabljenja, ki je že blizu). Jasno mu je bilo, kam bo po smrti — ko bo Minos razsodil — njegova junaška duša prišla. V elizijske poljane, v krog prijateljev, pokritih z brazgotinami od ran, ki so jih skupaj dobili v slavnih dneh po znamenitem zboru v Poetovionii.⁶

OPOMBE

1. V senatorskem razredu so bili pripadniki rimskega senata (600 članov) skupaj z družinskimi člani do tretjega kolena z ženami ter osebe, ki jih je vladar izredno privzel. Nagovarjali so se vir clarissimus oziroma femina clarissima. Osnovna zanje je bila gospodarska neodvisnost. Za to so morali imeti kontroliran premoženjski minimum, ki je znašal v avgustejskem času 1 milijon sestercev, od tega — posebej od konca 1. stoletja naprej — je morala biti ena četrtina v nepremičninah na Apeninskem polotoku. Otroci teh družin, ki so se odločili ali so bili določeni za upravno-politično oziroma vojaško kariero, so po končanem šolanju, ki je bilo določeno, nastopili neplačana vodilna mesta v sodstvu, vojski, upravi, svečeništvu oziroma v senatu samem. Zaporedje dolžnosti, ki so jih opravljali, je bilo zakonito predpisano in vezano na minimalno starost. Tistega, ki mu je uspelo opraviti službe takoj, ko je dosegel potrebno starost, so imeli za posebno sposobnega in tudi sam je rad poudaril, da je nastopal obveznosti suo anno. Od Avgusta dalje je v vsako zaporedje vselej lahko posegel vladar bodisi po potrebi (vojna ali siceršnja kriza) bodisi zaradi nagrajevanja oziroma zaradi protekcije. Vendar so si službe večinoma sledile vsaj formalno po predpisih. Stopnje, ki jih je politični kandidat moral opraviti, in delo, ki se je na njih z njim moral seznaniti — ker le to ga je usposabljal za prevzem in obvladovanje nadaljnjih funkcij — so bile (reducirano navedene) naslednje: Vigintivirat (predpisana starost 18 do 20 let, trajanje eno leto; nižje administrativne funkcije ali v finančni ali sodni ali cestno-izgradni smeri), tribunat v legiji (trajal je tri leta in obsegal uvod v vojaško vodstvo in organizacijo), kvestura (predpisana starost 25 let, trajala je eno leto; razni finančno-vodstveni ali kontrolni posli v Italiji ali provincah), dalje, ali ljudski tribunat (predpisana starost 28 let, trajanje eno leto; ljudsko-pravna zaščita) ali ediliteta (mestno inženir-

stvo), pretura (30 let, trajanje eno leto; porotno sodstvo), legijska legatura (vodstvo legije, trajanje tri leta) ali prefektura (teh je bilo več, oziroma je spadal sem tudi prokonzulat v pretorskih provincah itd.), konzulat (starost 43 let, za člane patricijskih rodbin 33 let; enoletna dolžnost). Takšno kariero (do legijske legature) je moral opraviti tudi M. Antonius Primus in nikake opore nimamo za sklepanje, da bi užival kako posebno vladarjevo naklonjenost, da bi lahko ubiral protekcijska pota. — 2. Zakon, ki je bil izdan v času diktatorja Sulle (leta 81 pred n. št.), je določal kazni za ponaredbe v zvezi s testamenti, a tudi siceršnje ponaredbe in sleparstva v zvezi z dokumenti ali denarjem ali podkupovanjem. Predvidena je bila tudi smrtna kazen. — 3. L. Annius Bassus je bil tudi prijatelj pisca Klavdija Polliona, ki je napisal pozneje njegov življenjepis (gotovo da zaradi generalovega pestrega življenja in delovanja) v katerem je bila nedvomno popisana tudi Dalmacija. Sicer ni o Bassu znano drugega, kot da je bil za Nerona prokonzul Cipra, se udeležil bojev za Vespazijana in bil prejkone leta 71 konzul. — 4. Komandanti enot pa tudi provincialni namestniki sprva niso bili vsi za Vespazijana. Vrelo je predvsem med moštvo. Guverner Mezije je bil tedaj M. Aponius Saturninus, pred tem Othonov pristaš. Hotel je dati s smrtjo kaznovati komandanta legije 7. Klavdije, stacionirane tedaj prejkone v Viminacijo (danes Kostolac pri Požarevcu), Tettija Juliana, ker je takoj po Othonovi smrti postal Vespazijanov pristaš, medtem ko se je Aponius sam šele obnavlja in kasneje pridružil. — 5. Senatorji se v finančne posle niso smeli zapletati. To je razvoj njihove družinske blaginje dokaj oviralo, vendar so znali nekateri s pomočjo druge in tretje roke to premostiti, medtem ko so spet drugi gospodarsko povsem propadli. Ostalemu plemstvu (sloy equites) pa so bili trgovski posli vir bogatenja, često so ravnali prav roparsko, kar je provincialno prebivalstvo tlačilo in zaradi česar je prihajalo do hudih socialnih trenj. — 6. Viri so citirani sproti, analizirani v niže navedenih delih. Podrobnosti za osebe in osebnosti glej v delih Prosopographia imperii Romani saec. I. II. III. ter Real-Encyclopädie der classischen Altertums-Wissenschaft; prim. tudi R. Syme, Tacitus (1958). Za oris dobe se je smotrno orientirati v delih Cambridge Ancient History X (1952), passim, posebej 808 sl., ter A. Garzetti, L'impero da Tiberio agli Antonini (1960). Med zadnje monografije za Vespazijana in obdobje spadajo dela P. A. L. Greenhalgh, The Year of the Four Emperors (1975); Kenneth Wellesley, The Long Year A. D. 69 (1975) ter H. Grassl, Untersuchungen zum Vierkaiserjahr 68/69 n. Chr. (Diss. Graz 1973). Bibliografija Karla Christa Römische Geschichte. Eine Bibliographie (1976) pa navaja pod ustreznimi poglavji študije, analize in še druge važne monografije.